

ВЗАЄМОДІЄМО ЗІ СПЕЦІАЛІСТАМИ

Особистість мислить і вчиться різними способами. Індивідуалізувати навчально-виховний процес дає змогу побудова діяльності учнів на основі теорії множинного інтелекту. Пропонуємо ознайомитися з різними типами інтелекту та видами навчальної діяльності, що відповідають кожному з них, а також скористатися методикою діагностування типів інтелекту

Юлія БИГИЧ,
викладач кафедри методики
мов та літератури
ІППО Київського університету
імені Бориса Грінченка

Розвиток здібностей учнів на засадах теорії множинного інтелекту

Одним зі стратегічних напрямів діяльності сучасного загально-освітнього навчального закладу є впровадження особистісно орієнтованого підходу в навчально-виховний процес, що передбачає ставлення до учнів як до самосвідомих суб'єктів власного розвитку і суб'єктів педагогічної взаємодії. Учитель насамперед повинен допомогти учням усвідомити себе особистостями, сприяти їхній самореалізації та самоствердженню, виявити та розвинути їхні здібності.

Згідно з особистісно орієнтованим підходом у центрі навчально-виховного процесу перебуває сам учень, його потреби, мотиви, здібності, індивідуально-психологічні особливості. Учитель у контексті такого підходу повинен визначити мету уроку, організувати, спрямовувати і корегувати навчально-виховний процес, зважаючи на інтереси учнів, рівень їхніх знань і вмінь.

У зв'язку з індивідуалізацією навчально-виховного процесу та його **основною метою** — допомогти учням пізнати самих себе, самовизначитися і надати їм змогу самореалізуватися — важливого значення набуває теорія множинного інтелекту американського психолога Говарда Гарднера (*Howard Gardner*).

Теорія множинного інтелекту як новаторська теорія пізнання інтелекту людини розкриває спосіб індивідуалізації навчально-виховного процесу. Суть її полягає у твердженні, що **кожна особистість має множинні інтелекти**, які можна розвивати і зміцнювати або ігнорувати й ослаблювати.

Згідно з теорією Говарда Гарднера, інтелект передбачає наявність таких здібностей:

- створювати нові ефективні продукти;
- формувати навички, що дають змогу розв'язувати життєві проблеми;
- набувати нових знань завдяки розв'язанню проблем.

Базовий принцип теорії множинного інтелекту полягає в наданні важливого значення індивідуальним пізнавальним здібностям учнів, прагненні створити умови різної пізнавальної діяльності під

Ключові слова:
множинний інтелект;
особистісно орієнтований підхід;
типи інтелекту; діагностування
типів інтелекту

час навчально-виховного процесу відповідно до інтелектуального потенціалу кожного учня.

Класифікація типів інтелекту

Відповідно до теорії множинного інтелекту існують такі **вісім типів інтелекту**:

- вербально-лінгвістичний;
- логіко-математичний;
- візуально-просторовий;
- музичний;
- тілесно-кінестетичний;
- натуралістичний;
- міжособистісний;
- внутрішньоособистісний.

Інтелект (від лат. *intellectus* — розуміння, сприйняття, пізнання) — здатність до раціонального пізнання, мислення, особливо до його вищих теоретичних рангів

Вербально-лінгвістичний інтелект

Розглянемо особливості навчання учнів із різними типами інтелекту.

Вербально-лінгвістичний інтелект пов'язаний із оволодінням мовою. Особистість, у якої розвинений такий тип інтелекту, є **чутливою до інтонації, порядку і мелодики мови** (зміни висоти голосу під час мовлення, що надає мові певного тонового забарвлення).

Учні з яскраво вираженим вербально-лінгвістичним інтелектом люблять читати, писати й розповідати історії. Вони мають гарну словесну пам'ять (легко запам'ятовують імена, назви тощо) і володіють багатим лексичним запасом. Учителям слід зважати, що учні з розвиненим вербально-лінгвістичним інтелектом найліпше засвоюють знання в такі способи:

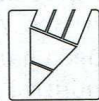
- викладення навчального матеріалу у вигляді історії, оповідання (казки, якщо це учні початкових класів);
- закріплення пройденого матеріалу в ігровій формі.

Учням з вербально-лінгвістичним типом інтелекту варто пропонувати такі творчі завдання, як **написати розповідь, вірш, статтю, лист, занотувати роздуми щодо вивченого матеріалу в щоденник**. Вони охоче візьмуть участь у дискусіях, диспутах, круглих столах тощо.

Логіко-математичний інтелект

Виражені здібності до дедуктивного та індуктивного, конкретного та абстрактного мислення свідчать про наявність в учнів логіко-математичного інтелекту. Учні з таким типом інтелекту **володіють чудовими аналітичними навичками**, під час розв'язання проблем ставлять логічні запитання.

Під час навчання учнів із логіко-математичним типом інтелекту вчителі можуть пропонувати їм математичні ігри, залучати їх до аналізування певної інформації, постановки практичних експериментів, прогнозування результатів, розв'язання проблем дедуктивними методами. Таким учням потрібно давати завдання на складання таблиць та графіків, упорядкування фактів у логічному порядку, установлення невідповідності і пошук помилок у запропонованому матеріалі.

 Візуально-просторовий інтелект

Здатність учнів до візуально-просторового відображення світу свідчить про розвинений візуально-просторовий інтелект. Такі учні ліпше сприймають і розуміють інформацію, подану у вигляді карт, схем, діаграм. Вони люблять складати пазли і головоломки, проявляють **здібності до малювання, креслення, проектування, моделювання.**

Учні з розвиненим візуально-просторовим інтелектом досягають більших успіхів у навчанні, якщо вчителі під час пояснення навчального матеріалу застосовують кольорові зображення або графічні символи. Такі учні часто створюють діаграми, схеми тощо, сповнені особистісним змістом, під час вивчення певної теми.

Успіху під час навчання учнів із візуально-просторовим інтелектом сприяє викладення навчального матеріалу, що супроводжується переглядом відеокaset, створенням учнями власних навчальних фільмів, коміксів, макетів, різних наочних виробів тощо.

 Музичний інтелект

Учні з розвиненим музичним інтелектом **чутливі до інтонації, тембру і ритму звуків, емоційно сприйнятливі до музики, запам'ятовують мелодії і музичні образи.**

Такі учні легко оволодівають іноземними мовами, оскільки швидко засвоюють і відтворюють мелодику мови. Досягти успішного засвоєння знань з інших навчальних предметів учням дасть змогу:

- слухання музики під вивчення навчального матеріалу;
- написання музики за темою вивченого матеріалу;
- використання музики для створення настрою;
- створення «музичних картинок»;
- багаторазове повторення навчального матеріалу в певному ритмі.

Учителям під час навчання учнів із розвиненим музичним інтелектом варто звертати увагу на інтонаційні особливості мови, супроводжувати викладення навчального матеріалу віршами, пісеньками, ритмівками тощо.

Про розвиненість в учнів тілесно-кінестетичного інтелекту свідчать їхні здібності розв'язувати поставлені завдання, **створювати і передавати емоції за допомогою рухів тіла.** Такі учні дуже активні, гарні спортсмени, у них розвинена координація рухів, жестикуляція і тактильна пам'ять. Вони ліпше запам'ятовують інформацію, яку супроводжують рухи та жести.

Зразком запам'ятовування інформації, яку супроводжують рухи та жести, є відома лічилка-розминка для учнів початкових класів: «Ми писали, ми трудилися / Наші пальчики втомилися / А щоб далі нам писати, / Треба пальці розім'яти. / Руки вгору потягніть / І до сонця підстрибніть! / Всі присядем, встанем враз, / Знов чекає праця нас».

Для досягнення успіху в навчанні учнів із розвиненим тілесно-кінестетичним інтелектом учителям потрібно робити перерви на заняттях для фізкультхвилинок, використовувати наочні моделі,

Натуралістичний інтелект

до яких можна доторкнутися і якими можна маніпулювати, організувати прогулянки, позакласні заходи, рольові ігри, спонукати учнів імітувати рухи або звички тварин, інформацію про яких вони вивчають тощо.

Натуралістичний інтелект передбачає здібність учнів до вивчення флори і фауни, світу природи, схильність до продуктивної фізичної роботи (наприклад, фермерства). Вони досягають значного успіху у вивченні природничих наук.

Американський філософ Томас Армстронг (*Thomas Armstrong*) пояснив натуралістичний тип інтелекту як здатність бачити світ природи під кутом розуміння взаємодії природи із цивілізацією, симбіотичних взаємин, властивих природі, життєвих циклів природи. Розвинений натуралістичний інтелект мали такі науковці-натуралісти, як Чарльз Дарвін (*Charles Darwin*), Джон Мюїр (*John Muir*), Едвард Вілсон (*Edward Wilson*).

Учні, які мають розвинений натуралістичний інтелект, жваво відгукуються і демонструють успішність у навчанні, якщо вчителі використовують на уроках ілюстрації природних явищ, тваринного і рослинного світу, спонукають виявляти відмінності природних умов у різних країнах. Таких учнів можна зацікавити вивченням народних традицій, їм варто пропонувати проектні завдання, пов'язані з вивченням історії людства, розвитком природних явищ тощо.

Міжособистісний інтелект

Учні, які прагнуть до спілкування і не можуть довго лишатися на самоті, мають міжособистісний тип інтелекту. Вони **здатні ефективно взаємодіяти з людьми, розуміти їх, розпізнавати їхні цілі, мотиви, наміри**.

Оскільки учні з міжособистісним типом інтелекту охоче співпрацюють з оточенням, володіють хорошими лідерськими і дипломатичними якостями, їм варто якомога частіше залучати до групової роботи, призначати організаторами позакласних заходів тощо. Такі учні залюбки беруть участь в обговореннях суспільно важливих тем, активно шукають відповіді на поставлені запитання.

Учителю потрібно заохочувати учнів із міжособистісним типом інтелекту висловлювати власну думку, просити пояснити вивчений матеріал однокласникам, які його не засвоїли (або засвоїли не належним чином).

Внутрішньоособистісний тип інтелекту мають ті учні, які швидко стомлюються від галасливого оточення, бажають усамітнитися, **прагнуть аналізувати власні емоції, цілі та наміри**. В учнів із таким типом інтелекту загострене почуття власної гідності, вони впевнені в собі, люблять працювати на самоті. Вони реально оцінюють свої переваги і недоліки.

Хоча такі учні іноді зазнають труднощів у спілкуванні з оточенням, вони можуть досягти значних успіхів у навчанні. Зокрема, учителям варто давати їм індивідуальні завдання, наприклад дібрати наочний матеріал до певної теми, спонукати їх до детального аналізування помилок, ведення особистих щоденників. Оскільки

Внутрішньоособистісний інтелект

в таких учнів розвинене почуття самоконтролю, можна попросити їх самостійно перевірити свою роботу або виконати роботу над помилками.

Зверніть увагу!

Міжособистісний і внутрішньоособистісний типи інтелекту свідчать радше про комунікативну спрямованість особистості, її основні установки щодо оточення, ніж про тип мислення. Тому вони можливі лише в поєднанні з іншими типами інтелекту

Здебільшого в учнів яскраво виражені не всі притаманні певному типу інтелекту характеристики. Також не завжди домінує один тип інтелекту, часто трапляються **комбінації кількох типів**. Існує кілька способів визначити, який тип інтелекту найліпше розвинений

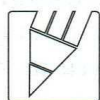
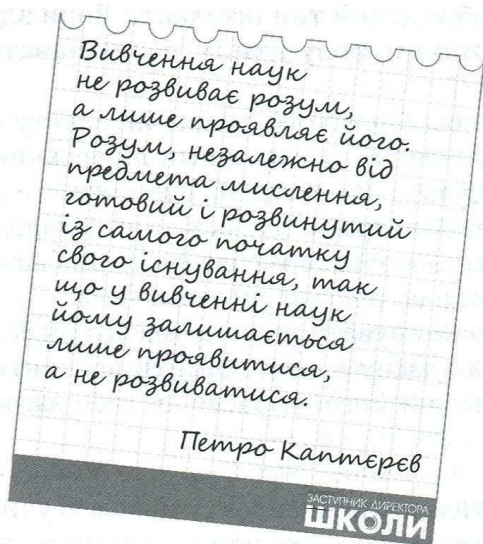
у кожного з учнів: спостереження, тестування, анкетування. Діагностувати тип інтелекту учнів можна за методикою, запропонованою в Додатку 1.

Від учителів значно залежить, чи зуміють учні розкрити власні здібності. Тому, піклуючись про збереження і розвиток їхньої індивідуальності, необхідно визнавати всі типи інтелекту однаково значущими і створювати в умовах навчального закладу можливості для прояву і розвитку кожного з них. Це забезпечить реалізацію на практиці особистісно орієнтованого підходу в навчанні учнів.

Застосування теорії множинного інтелекту на практиці

Способи застосування теорії множинного інтелекту в навчанні різні. Це може бути реалізація групового або індивідуального проекту, сплановане особливим чином вивчення програмної теми. Головне — **надати учням можливість пізнавати, вивчати певну тему в найзручніший для них спосіб**. Узявши за основу теорію множинного інтелекту, під час планування кожного уроку вчителям важливо усвідомлювати, які саме типи інтелекту будуть задіяні при вивченні певної теми.

Варто зазначити, що вчителям не обов'язково радикально змінювати традиційні методи навчання учнів. Застосування теорії множинного інтелекту сприяє ефективнішому засвоєнню учнями знань за використання доступних способів пізнання. Однак учителям варто постійно аналізувати проведені уроки, щоб дібрати такі методи роботи, які б дали змогу розвивати учнів із різними типами інтелекту.

Аналізуючи проведений урок, учителю варто розглянути його з погляду теорії множинного інтелекту і **дати відповіді на такі запитання:**

- Які типи інтелекту були задіяні?
- Кого з учнів найбільше зацікавив урок? І кому було нецікаво?
- Чи були під час уроку проблеми з дисципліною учнів? Як поведінка учнів, які порушували дисципліну, пов'язана з їхніми типами інтелекту, здібностями (розмови, малювання, метушня тощо)?

- Як можна зацікавити учнів темою уроку?
- Які методи варто використати під час вивчення теми, щоб активізувати діяльність учнів із різними типами інтелекту?
- Що мені найбільше сподобалося на цьому уроці?

Під час планування уроків учителям потрібно пам'ятати, що кожний учень має всі вісім типів інтелекту, які розвинені більшою чи меншою мірою. Тому насамперед необхідно виявити той тип інтелекту, що переважає в конкретного учня, і максимально враховувати його під час навчання. Учителям варто добирати такі технології, методи, форми навчальної діяльності, які активізують діяльність учнів із різними типами інтелекту. Для цього, зокрема, пропонуємо ознайомитися з таблицею (див. Додаток 2), у якій наведено різні види діяльності відповідно до типів інтелекту та їхніх домінуючих сторін.

Додаток 1

Методика визначення типу інтелекту

Інструкція

Шановний учню! У кожному розділі визначте твердження, які найбільше відповідають Вашим переконанням або характеризують Вас, і поставте позначки у бланку відповідей.

Розділ 1

1. Мені подобається класифікувати речі на основі їхніх спільних ознак.
2. Мені легше працювати, коли матеріал представлений у вигляді схем, діаграм, графіків.
3. Мої речі складені акуратно і впорядковано.
4. Я засвоюю знання краще, коли працюю з іншими людьми.
5. Мені складно довго сидіти спокійно.
6. Я дуже люблю читати.
7. Я знаю, що є правильним, а що — ні.
8. Я люблю уявляти різні предмети, явища.

Розділ 2

1. Природа є важливою цінністю для мене.
2. Я концентруюся (зосереджуюся) на шумі та звуках.
3. Покрокові інструкції є значною допомогою в діяльності.
4. Я вважаю, що ширше коло спілкування — то веселіше.
5. Мені подобаються спортивні ігри на свіжому повітрі.
6. Нотатки дають мені змогу запам'ятовувати та розуміти інформацію.
7. Я вчуся краще, коли навчальний предмет мені подобається.
8. Ілюстрації чи власні замальовки дають мені змогу краще засвоювати навчальний матеріал.

Розділ 3

1. Ходити в похід весело.
2. Мені подобається ритмічно рухатися.
3. Я легко розв'язую проблеми.
4. Я віддаю перевагу навчанню в групі.
5. Я ціную невербальне спілкування (жести, міміку тощо).
6. Мені подобається спілкуватися з друзями шляхом листування.

7. Чесність є важливою для мене.
8. Мені подобається створювати предмети з різних матеріалів.

Розділ 4

1. Мені подобається працювати в саду.
2. Я граю (хочу навчитися грати) на музичному інструменті.
3. Мене дратують незібрані люди.
4. Я люблю «сидіти» в чатах.
5. Здорове тіло є необхідною умовою повноцінного життя.
6. Мені легко вдається пояснити свої думки іншим.
7. Моє ставлення до навчального предмета впливає на якість навчання.
8. Я завжди користуюся щоденником, органайзером.

Розділ 5

1. Я вважаю охорону національних заповідників важливою.
2. Мені подобається ритмічність та мелодійність поезій.
3. Я швидко рахую про себе.
4. Для мене важливо брати участь в учнівському самоврядуванні.
5. Мені цікаво створювати щось нове.
6. Я веду особистий щоденник.
7. Мене цікавлять питання правосуддя і рівноправності.
8. Від виконавського мистецтва можна отримувати велику насолоду.

Розділ 6

1. Упорядкування речей має для мене важливе значення.
2. Я ліпше запам'ятовую слова, коли шукаю до них рими.
3. Загадки, головоломки, які потребують логічних розмірковувань, дуже цікаві.
4. Мені подобаються телевізійні та радіо ток-шоу.
5. Самовираження за допомогою танцю є красивим.
6. Розв'язування кросвордів і головоломок — цікаве заняття.
7. Самостійна робота може бути продуктивнішою, ніж робота у групах.
8. Графіки, схеми, таблиці допомагають мені систематизувати інформацію.

Розділ 7

1. Я люблю тварин.
2. Мені складно зосередитися на роботі, коли я слухаю радіо чи дивлюся телевізор.
3. Насамперед я розв'язую власні проблеми, а потім допомагаю іншим.
4. Я — командний гравець.
5. Мені подобається працювати з інструментами.
6. Я пишу для задоволення.
7. Мені потрібно знати, чому я мушу щось робити, перш ніж погоджуюсь зробити це.
8. Тривимірні головоломки (пазли) дуже цікаві.

Розділ 8

1. Удома ми здаємо відходи на перероблення.
2. Мені подобаються різні жанри музики.
3. Я працюю ліпше, коли матеріал супроводжується графіками, схемами, діаграмами тощо.
4. Мені не подобається самостійно працювати.
5. Я — дуже активна особистість.
6. Я люблю словесні ігри.
7. Коли я вірю в успіх справи, я віддаюся їй на всі 100%.
8. Я люблю дивитися музичні відео.

Розділ 9

1. Мені подобається вивчати тварин, рослини та різні форми життя.
2. Мюзикли цікавіші за спектаклі.
3. Інформацію легше знайти в таблиці чи схемі.
4. Я займаюсь у спортивному клубі або гуртку.
5. Я ліпше вчуся, коли щось роблю практично.
6. Мені подобається вивчати іноземні мови.
7. Я люблю брати участь у заходах, організованих із метою допомогти іншим.
8. Я запам'ятовую речі як ментальні образи¹.

Розділ 10

1. Я проводжу чимало часу на свіжому повітрі.
2. Я легко запам'ятовую слова пісень.
3. Якщо певні явища і слова не мають сенсу, я відчуваю незадоволення.
4. Я стежу за новинами і знаю, що відбувається у світі.
5. Мені подобається виготовляти речі власноруч.
6. Я люблю брати участь у дискусіях або виступах.
7. Я хочу протестувати чи підписати петицію за відновлення справедливості.
8. Я добре розуміюся на картах та кресленнях.

Бланк відповідей

№ з/п	1	2	3	4	5	6	7	8
Розділ 1								
Розділ 2								
Розділ 3								
Розділ 4								
Розділ 5								
Розділ 6								
Розділ 7								
Розділ 8								
Розділ 9								
Розділ 10								
Усього								

Оброблення результатів

Підсумуйте кількість позначок у вертикальних колонках.

Найбільша кількість позначок у певній колонці свідчить про Ваші переваги в одному з восьми типів інтелекту. Якщо у Вас декілька найвищих результатів у різних колонках, це означає, що у Вас однаково розвинені відповідні типи інтелектів.

¹ Мислений образ об'єкта, який людина сприймає у навколишньому світі. — Прим. автора.

Характеристика типів інтелектів**1. Натуралістичний інтелект**

Імовірно, Ви маєте схильність до природознавства, можете точно визначати та класифікувати рослини, тварини та інші природні об'єкти. Ви здатні відстежувати закономірності у природі, поведінці людини, різних сферах життя.

2. Музичний інтелект

Для Вас музика є важливою частиною життя. Ви, напевно, дуже часто співаєте, наспівуєте або слухаєте музику. У Вас є здібність сприймати і відтворювати ритм, тон і тембр. Ви вмієте використовувати музику, щоб краще вчитися. Музика допомагає Вам дізнаватися щось нове, запам'ятовувати різні явища, факти і навчати інших людей.

3. Логіко-математичний інтелект

Саме математика є Вашим улюбленим предметом, оскільки завдяки їй Ви знаходите причину (пояснення) різних явищ, у ній не передбачено інтерпретації. У Вас є здатність мислити як концептуально, так і абстрактно, розуміти логічні або числові моделі (шаблони). Ви бачите причину того, що відбувається, і розумієте, чому це відбувається.

4. Міжособистісний інтелект

Ви вважаєте, що найліпше Вам вдається взаємодіяти з іншими людьми. Вам, напевно, подобається бути учасником обговорення різних питань у навчальному закладі. Ви здатні виявляти й адекватно реагувати на настрої, мотиви і бажання інших. Перебування серед людей активізує Ваше мислення, а це спонукає Вас змусити думати інших.

5. Тілесно-кінестетичний інтелект

Вам подобається танцювати, займатися спортом. Ви вміло контролюєте рухи Вашого тіла та маніпулюєте речами, ліпше засвоюєте інформацію, коли рухаєтеся. Ви, напевно, любите лабораторні та проектні завдання, що передбачають активність та рухливість.

6. Вербально-лінгвістичний інтелект

Вам подобається читати і писати. У Вас добре розвинені вербальні навички. Ви чутливі до звуків, значень і ритму слів. Робота зі словом спонукає Вас думати та розуміти взаємозв'язок між певними явищами і речами.

7. Внутрішньоособистісний інтелект

Ви з тих людей, які не часто підіймають руку під час дискусії у класі, схильні розв'язувати індивідуальні завдання. Вам подобається заповнювати журнал, щоденник, перебувати в гармонії з власним внутрішнім світом (почуттями, цінностями, віруваннями). Думати про себе та про те, що Ви думаєте, учите чи відчуваєте — у цьому сенс Вашого життя.

8. Візуально-просторовий інтелект

Ви багато малюєте, можливо, навіть під час уроків. Детально розглядаєте ілюстрації в підручнику, оскільки вони дають Вам змогу ліпше зрозуміти певну інформацію. Маєте здатність до образного мислення, точної та абстрактної візуалізації. Малювання для Вас не лише хобі, адже дає змогу розібратися у значенні різних явищ. Коли Ви не малюєте, то візуалізуєте те, що відбувається.

Відповідність видів діяльності типам інтелекту

Тип інтелекту	Домінуючі сторони	Види діяльності
Вербально-лінгвістичний	Читання, письмо, інтерпретація, продукування інформації за допомогою слів, запам'ятовування дат	Читання, письмо, презентація, розповідь історій, лекції, дискусії, дебати, робота зі словником, редагування, ведення журналу чи щоденника, написання поезії, написання листів
Логіко-математичний	Критичне та аналітичне мислення, розв'язування проблем, міркування, моделювання, математика, логіка	Постановка логічних запитань, класифікація, моделювання, робота з числами, таблицями, графіками, аналізування, підбиття підсумків, порівняння та протиставлення, передбачення
Візуально-просторовий	Читання діаграм і карт, малювання, мистецтво, уявлення предметів, візуалізація	Малювання, робота з ілюстраціями, графіками, діаграмами, картами, дизайн слайдів, візуалізація, перегляд фільмів, відвідування мистецьких заходів
Музичний	Сприйняття звуків, запам'ятовування мелодій і ритмів, спів, слухання, гра на музичних інструментах	Спів, прослуховування музики чи записів, нотування, фонетичні вправи, читання вголос з інтонацією, рольові ігри з імітацією різних голосів та настрою, відвідування концертів
Тілесно-кінестетичний	Заняття атлетикою, танцями, ремеслами, маніпулювання різними інструментами, використання жестів, міміки та пластики тіла	Драматизація, рольові ігри, спортивні та фізичні ігри, екскурсії та прогулянки, вивчення предметів завдяки тактильним відчуттям
Натуралістичний	Розуміння природи, глибокий інтерес до навколишнього середовища, категоризація, класифікація, дослідницькі здібності	Навчання на природі, екскурсії, дослідження живої природи, вивчення рослин, природних явищ, класифікація, упорядкування, категоризація, створення моделей, збір інформації, споглядання, індивідуальні завдання зі збору та класифікації інформації
Міжособистісний	Лідерство, організація, розуміння людей та їхніх почуттів, спілкування, розв'язування конфліктів	Комунікативні завдання, групова робота та робота в парах, рольові ігри, дискусії, дебати, обмін інформацією, інтерв'ю, опитування, ток-шоу, командні проекти, суспільні події
Внутрішньоособистісний	Усвідомлення власних домінуючих сторін та недоліків, постановка цілей, самопізнання, самостійна робота, сильна інтуїція, рефлексивне мислення	Самостійна робота, роздуми, виконання індивідуальних проектів, робота за комп'ютером, пошук інформації, розв'язання креативних завдань, написання творів чи статей, ведення щоденника, створення портфоліо, спостереження, мозковий штурм